

Homilie 27 juli 2025 – 1700 jaar Concilie van Nicea

Hans Hauben

Geachte Medegelovigen,

Nu ik terug ben van zeven maanden ‘weggeweest’, wou ik U, net op de valreep en los van de Schriftteksten van vandaag, nog even herinneren aan een belangrijke verjaardag, die de voorbije maanden, vooral in de oosterse kerken, op heel wat aandacht kon rekenen. Precies 1700 jaar geleden, van 20 mei tot 19 juli 325, greep het eerste oecumenisch concilie uit de geschiedenis plaats. Dat gebeurde in Nikaia (‘Nicaea’ in het Latijn, ‘Nicea’ bij ons, ‘Iznik’ in het Turks), een stadje in Bithynië, aan de overzijde van de Bosporus, in het Noordwesten van Klein-Azië, het huidige Turkije. Nicea lag op 30 km van Nicomedië (nu ‘Izmit’), de toenmalige hoofd- en residentiestad van de Romeinse keizer Constantijn. Op 25 juli, enkele dagen na de sluiting van het Concilie, zou hij in Nicomedië de twintigste verjaardag van zijn keizerschap vieren, een feest waaraan waarschijnlijk nog vele bisschoppen vóór hun terugkeer naar huis hebben deelgenomen. In het licht van die glorierijke herdenking mogen we het ‘Heilig Jaar’ 2025 met recht en reden inderdaad ook een ‘Jubeljaar’ noemen.

Vóór 325 waren er al belangrijke bisschoppensynodes geweest, o.m. te Arles in 314, maar die hadden een overwegend plaatselijk karakter en werden slechts bijgewoond door een beperkt aantal bisschoppen. Nu ging het om kerkleiders uit heel de bekende wereld. Ongeveer 250 à 300 bisschoppen, enkele zelfs van buiten de rijksgrenzen (met name uit Perzië), gaven gehoor aan de oproep van de keizer. Velen brachten medewerkers mee, presbyters (= priesters) en diakens, die niet alleen zorgden voor praktische ondersteuning maar ook voor theologische expertise. Onder hen de schrandere Athanasius, die later zelf bisschop van Alexandrië zou worden en zich zou ontpoppen als eminent voorvechter van de ‘Niceense orthodoxie’, d.i. de leer zoals hij in Nicea zou worden gedefinieerd. Als jong diaken vergezelde hij zijn meester Alexander. Tel bij dit alles de keizer en zijn gevolg, en U komt zeker uit op een totaal van duizend à tweeduizend aanwezigen, een goede zaak voor de plaatselijke horeca, hoor ik sommigen al zeggen.

Veruit de meeste bisschoppen kwamen uit de oostelijke provincies, vooral uit Klein-Azië, Syrië en Egypte. In die streken had de Grote Kerkvervolging van Diocletianus en zijn medekeizer Galerius (303-311/313) lelijk huisgehouden, veel meer dan in het Westen. Aan die verschrikking had de jonge Constantijn in februari 313 met het zogenaamd Edict van Milaan een definitief einde gesteld, wat mede zijn populariteit verklaart.

Tijdens de vervolging waren kerkleiders en andere vooraanstaanden, voor zover ze niet waren ondergedoken, geëxecuteerd, gevangengezet, naar de porfiergroeven in Zuid-Egypte of de kopermijnen in de Sinaï gestuurd, en/of verminkt, meer bepaald door het uitsteken van het rechter oog en het doorsnijden van de pees in de linker knieholte (of omgekeerd), waardoor ze voor de rest van hun leven dubbel gehandicapt bleven.

Onder de bisschoppen uit het Oosten ontwaren we veel bekende gezichten, o.m. de reeds vermelde Alexander van Alexandrië – een van de meest gezaghebbende bisschoppen van dat moment – en Eusebius van Caesarea-aan-Zee, de eerste kerkhistoricus, die in de Palestijnse havenstad resideerde waar 300 jaar voordien de beruchte prefect Pontius Pilatus zijn hoofdkwartier had. Dan was er ook nog Eusebius van Nicomedië, een notoire ‘wringer’, die, omdat hij bisschop was van de hoofdstad, bijwijlen een grote, en niet altijd positieve invloed had op de keizer. Dat Nikolaos van Myra (Sinterklaas!) van de partij zou zijn geweest, is wellicht een legende van latere datum, al achten sommige historici het niet onwaarschijnlijk omdat zijn naam in enkele lijsten voorkomt.

Anders dan het Oosten, was het Westen (Italië, Noord-Afrika, Spanje, Gallië, Britannië, ...) maar mager vertegenwoordigd, en dat niettegenstaande het feit dat de kosten werden vergoed en de lokale goeverneurs overal verplicht waren desgevallend reismans ter beschikking te stellen. Bovendien konden de betrokkenen rekenen op een uitgebreid netwerk van goed onderhouden en door militairen beveiligde heirbanen, wat de reistijd ten goede kwam. Het gebrek aan westerse interesse valt grotendeels te verklaren door het feit dat de agendapunten van het Concilie eerder de oostelijke gebieden aanbelangden.

Belangrijke deelnemers uit het Westen waren alleszins Vincentius en Victor, twee

Romeinse presbyters die bisschop Silvester als vertegenwoordigers had afgevaardigd. Zelf kwam hij niet. Daarnaast was het vooral Ossius (Hosius) uit het Spaanse Cordoba die de show stal. Verbonden aan het hof, zat hij waarschijnlijk de (meeste) vergaderingen voor. In elk geval schijnt zijn invloed op de besluitvorming beslissend te zijn geweest.

En dan was er natuurlijk de oppermachtige keizer. Hij had weinig verstand van kerkelijke of religieuze zaken en het is niet zeker of hij alle zittingen bijwoonde, maar hij was in elk geval geëngageerd. Anders dan sommige kerkleiders, stelde hij zich opvallend gematigd en verzoenend op.

Maar wat was er dan precies aan de hand? Waarom liet de keizer zulk een uitgebreide vergadering bijeenroepen, een onderneming die toch heel wat middelen opslopte en logistieke know-how vereiste? Na de afkondiging van de algemene godsdienstvrijheid in 313, was de toen nog heidense vorst zich steeds meer met het christendom gaan vereenzelvigen, maar er zich ook in groeiende mate mee gaan bemoeien. In een goed georganiseerde Kerk, die weliswaar nog in de minderheid verkeerde maar inmiddels de sterkste morele (en fysieke!) kracht in de maatschappij was geworden, zag hij een uitstekend bindmiddel om de eenheid binnen zijn onmetelijk en divers Rijk te bewaren. Binnenkerkelijke conflicten kon hij dan ook missen als de pest. En precies zulke conflicten waren aan de oppervlakte gekomen op het moment dat de christenen hun vrijheid hadden herwonnen. Dáárom moesten een aantal hangende geloofs- en bevoegdheidskwesties dringend worden uitgepraat en gepreciseerd alvorens de neuzen weer in één richting zouden staan.

Van het Niceens Concilie kennen we twintig *canones*, bondig geformuleerde richtlijnen. Ze betreffen kerkelijke discipline en structuren, keuzeprocedures en wijding van geestelijken, definitieve vastlegging van de drie graden van het priesterschap (episcopaat, presbyteraat, diakonaat) en ga zo maar door. Voor het eerst werd de voorrang van de bisschop van Rome op zijn collega's in Italië wettelijk verankerd.

Bovendien werd, in een officiële brief gericht tot de Kerk van Alexandrië, de Paasdatum definitief vastgelegd. Voortaan moest Pasen overal op dezelfde datum

vallen, uitsluitend op een zondag en los van het Joodse Pesach (wat op sluimerend antisemitisme wijst). Hierbij werden alleen de Paastabellen die men in Alexandrië en Rome gehanteerde, richtinggevend. In tegenstelling tot wat men in populaire publicaties vaak leest, werden daar geen verdere preciseringen aan toegevoegd.

Dezelfde brief bevatte ook de modaliteiten voor de heropname van de Melitianen, een puriteinse scheurkerk die vooral sterk stond in Egypte. Zij was ontstaan ten tijde van de Grote Vervolging en stelde zich uitermate stug op ten overstaan van medechristenen die gecollaboreerd hadden met de autoriteiten en opnieuw aansluiting wilden zoeken bij de grote Kerk. Zij was trouwens niet de enige in haar soort. Op die kwestie kan ik hier jammer genoeg niet verder ingaan.

Wat de gemoederen echter het meest beroerde en op termijn heel de christenheid dreigde te verscheuren, was de Ariaanse kwestie. Areios ('Arius' in het Latijn) was een presbyter uit Alexandrië. Van Libysche oorsprong, was hij de populaire, ontwikkelde, maar ambitieuze, rancuneuze en in zijn optreden ietwat agressieve pastoor van een grote volksparochie in Alexandrië, een wereldstad, waarvan de catechetenschool als de internationale 'think-tank' gold van het jonge christendom. Zijn hoop tot bisschop te worden verkozen, was kort voordien in rook opgegaan. Gedeeltelijk om deze reden maar vooral omwille van een doctrinele kwestie was hij rond 320 in aanvaring gekomen met zijn directe baas, de eerder zachtaardige Alexander. Tegen deze laatste in, verkondigde hij de leer dat Jezus, de Messias en mensgeworden Zoon van God, weliswaar een goddelijk wezen was, maar ooit, op een gegeven moment in de tijd, door God de Vader uit het niets was geschapen. Hij zou, m.a.w., een soort ondergeschikte, niet-eeuwige godheid zijn. Op het eerste gezicht was dat een aantrekkelijke theorie, die heel wat aanhang vond bij bisschoppen uit het Oosten. Bij nader inzien was ze echter onhoudbaar, want op die manier ging men impliciet uit van het bestaan van twee goden, een superieure en een lagere, en dat was in tegenspraak met het strikte monotheïsme (ééngodendom) van het christendom. Hoe moest men zich dan het goddelijk karakter van Gods Zoon en diens verhouding tot de Vader dan wél voorstellen? Aan Jezus' goddelijkheid twijfelde men niet; de vraag was alleen hoe men die goddelijkheid moest verstaan en duidelijk onder woorden brengen. En hier liepen de meningen uiteen.

Constantijn, die de bui had zien hangen, richtte zich eerst in een brief tot Alexander en Arius. Hij bezwoer hen de eenheid te bewaren, naar elkaar te luisteren en, als ware filosofen, het niet tot een breuk te laten komen omwille van wat hij (ten onrechte!) een futiele en louter filosofische kwestie noemde. Maar het hielp allemaal niet.

Op het Concilie van Nicea werd dan de knoop doorgehakt. De leer van Arius werd scherp veroordeeld. Op grond van bestaande doopformules werd een Geloofsbelijdenis opgesteld die, op twee na, door alle aanwezige bisschoppen werd ondertekend, door de keizer gesanctioneerd, en voortaan voor heel de Kerk zou gelden. In 381, op het Eerste Concilie van Constantinopel, zou de tekst nog worden aangevuld. Men spreekt daarom vaak van het ‘(Symbolum) Nicaeno-Constantinopolitanum’. Het is niet toevallig dat precies de innige band tussen Vader en Zoon zo sterk wordt benadrukt: ‘Vóór alle tijden geboren uit de Vader. God uit God, Licht uit Licht, ware God uit de ware God; geboren, niet geschapen (!), één in wezen met de Vader’. Daarmee wordt duidelijk stelling genomen tegen de leer van Arius. ‘Één in wezen (wezensgelijk) met de Vader’: *Homo-ousios tōi patri* – *Consubstantialis patri*. Waarschijnlijk op aangeven van Hosius, hebben de vaders van Nicea dat speciaal Grieks woord voor de gelegenheid gecreëerd. Het zou vlug in het Latijn en andere talen worden omgezet. Sedertdien is het over de lippen gegaan van ontelbare christenen.

Terwijl heden op vele plaatsen, zoals hier in Linden, tijdens de diensten meestal het oudere, Romeinse ‘Symbolum van de Apostelen’ wordt opgezegd, zingt men, in het Latijn, het Credo van Nicea-Constantinopel bij meer plechtige gelegenheden. In de diverse oosterse riten is het trouwens de enige geloofsbelijdenis die men kent.

Op vele internet-sites kan U deze geloofsbelijdenis zien en horen zingen, meestal in het Grieks of het Oud-Slavisch, tijdens – katholieke en orthodoxe – kerkdiensten volgens de Byzantijnse ritus.

Dit universele Credo wordt door alle belangrijke christelijke denominaties erkend en, afgezien van hier en daar een nuanceverschil, op dezelfde manier geïnterpreteerd. Telkens wanneer wij het zingen, zijn wij verbonden, niet alleen met onze geloofsbroeders van de diverse katholieke kerken, maar ook met die van al die andere christelijke gemeenschappen – orthodoxen, oud-katholieken, anglicanen, protestanten

– waarmee de *communio* (kerkelijke gemeenschap) nog niet volledig is hersteld. Daarom alleen was het de moeite waard vandaag Uw aandacht te vragen voor die eerste algemene Kerkvergadering van 17 eeuwen geleden, die mede aan de grondslag ligt van de manier waarop wij God vandaag trachten te begrijpen.

Ter afsluiting bekijken we nog enkele ikonen die het Concilie van Nicea proberen voor te stellen.

Constantijn, de eerste christen op de keizerstroon

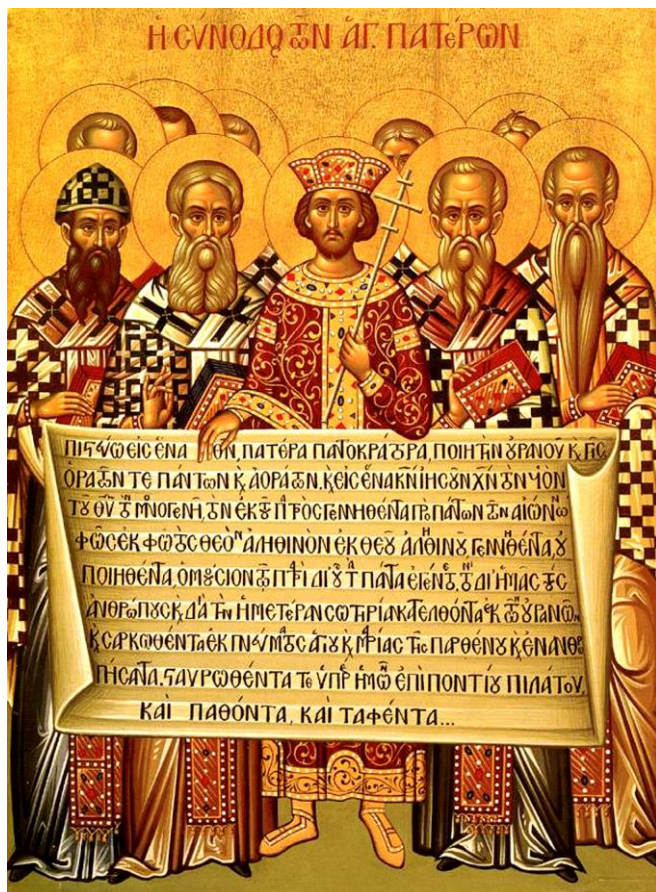

‘Het Heilig en Sacraal Eerste Concilie, dat in Nicea’

Icoon (1591) van Michael Damaskinos (Kreta) met voorstelling van het Concilie van Nicea. Centraal zien we altaar en troon; vooraan de belangrijkste bisschoppen; in het midden rechts: de keizer; links Silvester van Rome (in feite niet aanwezig) met anachronistische pauselijke tiara; onderaan in een soort kerker: de veroordeelde Arius, voorgesteld met tulband (!); ‘ketter’ en ‘theomachos’ genoemd = ‘bestrijder van God’!

Detail van de vorige icoon

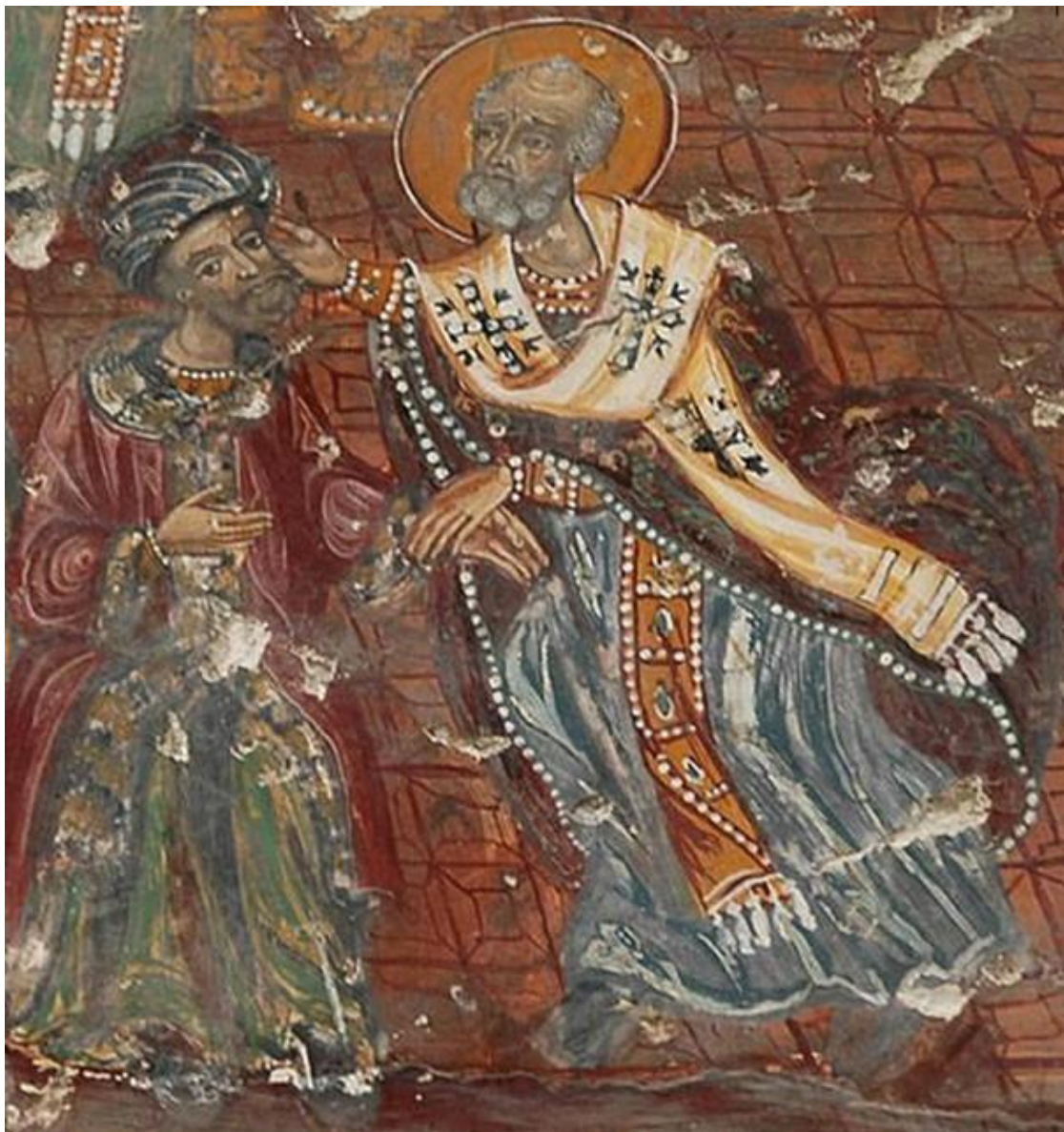

'Het Concilie van de Heilige Vaders'

Keizer Constantijn, geflankeerd door vier bisschoppen, ontrolt de Geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel. Dit behelst een zeker anachronisme omdat hier de pas in 381 vervulde tekst (en niet de tekst uit de tijd van Constantijn) wordt gepresenteerd. De rol bevat slechts het eerste deel van de Geloofsbelijdenis, nl. tot en met 'en begraven'. Het eerste woord, 'Ik geloof', is de liturgische aanpassing van het oorspronkelijke 'Wij geloven' (zoals in de concilietekst).

ὁμοούσιον (accusatief) τῷ πατρὶ op regel 5 uitvergroot: 'wezensgelijk met de Vader'. De vele ligaturen bemoeilijken de lectuur.

Sint Nikolaas van Myra (de goedheiligman!) geeft Arius (weer met tulband) een oorvijs: latere legendevorming, al pleiten sommige geleerden voor de historiciteit. 14de-eeuws fresco uit een klooster in het noorden van het huidige Turkije.